

Kovács György

1989 – Konferencia a rendszerváltozás(ok)ról

*A Szegedi Társadalomtudományi Szakkollégium konferenciája,
Szegedi Akadémiai Bizottság Székháza – 2009. április 23.*

A Szegedi Társadalomtudományi Szakkollégium – melynek közösségét a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Bölcsészettudományi Kar, Gazdaságtudományi Kar és Pedagógusképző Kar hallgatói alkotják – évenkénti rendszerességgel tudományos konferenciát szervez, így az utóbbi három évben az alábbi témákban: Hová vezet a selyemút? Konferencia Kínáról (2006), Közép-Európa társadalmi konfliktusai (2007), Hatvannyolc (2008). A fennállásának tizennegyedik évébe lépett Szegedi Társadalomtudományi Szakkollégium szokásos tavaszi konferenciájára április 23-án került sor a rendszerváltozás 20. évfordulójának jegyében. A konferencia délelőtti programja keretében öt plenáris előadást hallgathatott a közönség, majd délután három szekcióban – gazdasági, politológiai/jogi, illetve társadalom/kultúra – összesen tizenkét előadásra került sor.

A nyitó előadást Ripp Zoltán, a Politikatörténeti Intézet tudományos osztályvezetője tartotta *A magyar rendszerváltás a világpolitikában* címmel. Előadásában előbb bemutatta a szocializmus 80-as években kibontakozott válságának természetét, Magyarország kettős – nyugati gazdasági és keleti politikai – függésének megváltozott körülményeit, majd második részében elemezte a Szovjetunió belső válságát, a nyugati hatalmak és Moszkva, illetve Moszkva és a csatlós államok kapcsolatának változását, a Gorbacsov-tényező szerepét. Előadása harmadik részében elemzés tárgyává tette a Nyugatnak a lengyel és a magyar átmenethez való viszonyulását, a támogatás feltételeit és módozatait, a gazdasági és politikai tényezők kapcsolatát. Végül negyedik kérdéskörként tárgyalta a magyar külpolitika vonalvezetésének 80-as évek végi változását, a hídszereptől a reformok élharcosának szerepkörén át a nyílt orientációváltásig, a vasfüggöny lebontásában, a németkérdésben vállalt különös szerepvállalását is bemutatva. Előadásának záró gondolatait a semlegesség problematikájának, a Varsói Szerződés megszűnése kérdésének szentelte.

A második előadóként fellépő Piotr Kowalczyk, a krakkói Jagelló Egyetem adjunktusa, *Magyarország a mai lengyel sajtóban – húsz évvel a rendszerváltozás után* címmel megtartott előadásában kísérletet tett a lengyel és a magyar politika elmúlt húsz évben megtett útjának rövid összehasonlítására, a rendszerváltozás előtti és utáni lengyelországi és magyarországi politikai helyzet főbb hasonlóságainak és különbségeinek bemutatására, majd

Kovács György szakcsoportvezető egyetemi adjunktus a Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Karának Pénzügytani szakcsoportjában és a Szegedi Társadalomtudományi Szakkollégium védnöke.

elsődleges témájának tárgyalására térve bemutatta, hogyan változott a Magyarország-kép a véleményformáló lengyel írott sajtóban, különösen a Gazeta Wybczában, a Dziennik-Polska-Europa-Swiatban és a Politykában, mind a gazdasági, mind a társadalmi, mind a politikai viszonyokat tekintve, kiemelve az értékelések változásának negatív tendenciáját s annak szembeállítását a lengyelországi viszonyokkal.

Csanádi Mária, az MTA Közgazdaságtudományi Intézete tudományos főmunkatársa *Az eltérő rendszerátalakulások szerkezeti háttere* címmel tartotta meg plenáris előadását. Bemutatta a pártállamok szerkezeti hátterét, elemeit, kapcsolódási és működési elveit, mely sajátosságok következtében váltak a politikai pártok társadalmi rendszerré. Kiemelte az eltérések szerkezeti hátterét, amely eltérő hatalmi eloszlást, eszközöket, működést és átalakulást vont maga után, mely átalakulásban a háló mint társadalmi rendszer visszahúzódott, és a hálón kívül egy új rendszer keletkezett. Bemutatásra került, hogy a pártállami hálón belüli hatalmi eloszlás mintázatától függően az átalakulási folyamat eltérő sorrendben, sebességgel és más körülmények között zajlott és eltérő kimenetelhez vezetett, valamint a visszahúzó és keletkezési folyamatot alkotó tényezők dominanciájától és kombinációjától függően az átalakulás folyamata lassult vagy gyorsult. Mindezen tényezők a magyar, a román és a kínai rendszerátalakulás példáján keresztül kerültek szemléltetésre.

A. Sajti Enikő, a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Újkori Egyetemes Történelmi Tanszékének egyetemi tanára *A nemzet és az állam diszharmóniája Jugoszláviában a 20. században* címmel megtartott előadásában előbb a jugoszláv állam drámai, háborúkkal kísért széthullására adott válaszkísérleteket vette számba, a megoldatlan államjogi kérdésektől kezdve, a nemzeti jövedelem feletti egyenlőtlen osztozkodás vagy az öngazgatási szocializmus strukturális válsága magyarázó elvén át, a nemzetközi tényezők század végi változásaiban magyarázatot találó elemzésekig. Az előadó ezt követően arra a fő kérdésre próbált választ adni, hogy a válságjelenségek miért kapcsolódtak össze a nemzetek centrifugális dinamikájával, az állam és a nemzet között a kezdetektől feszülő diszharmónia problémáját miért nem sikerült harmóniává, tartós kohéziós erővé szelídíteni, a jugoszlávizmust valamennyi délszláv etnikai csoport által elfogadható egységes nemzeti kánonná formálni, miért semmisült meg a közös jugoszláv nemzeti gondolatnak mind a négy 20. századi kísérlete.

Az utolsó plenáris előadás keretében Botos Katalin, a Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar Pénzügytani Szakcsoportjának professzora a *Magyarország tényleg más?* címen feltett kérdésre kereste a választ. Előadását az 1956. évi eseményeknek a magyar gazdaságpolitikai fordulatban betöltött szerepével indította, majd az olajárrobbanás begyűrűzésének és az 1981. évi pénzügyi krízisnek a hatásait tárgyalva mutatta be Magyarország rendszerváltás előtti, a társadalmi béke fenntartásában nagy szerepet játszó nyugati eladósodásának folyamatát, amelynek eredményeként Magyarország a rendszerváltás pillanatában valóban más helyzetben volt kelet- és közép-európai sorstársaival összehasonlítva. Bemutatásra került, hogy a korábbi fél-reformok következtében milyen helyzeti előnnyel indult hazánk a többi rendszerváltató országhoz képest, ez miként járult hozzá a külföldi tőke vonzásához, ugyanakkor a túlhajtott privatizáció eredményeként, a fundamentalista kapitalista rendszer kiépítésén keresztül a nemzeti vagyon jelentős leépüléséhez is. Megismerhettük, hogyan jutottunk el ismét a jelentős mértékű államadósság felhalmozásához s közel három évtized után mi vezetett ahhoz, hogy ismét az IMF segítségére szorultunk, melynek következtében ma is elmondható, hogy sorstársaival összehasonlítva Magyarország valóban más – ha nem is pozitív előjellel.

A gazdasági szekció első előadójaként Csaba László akadémikus, a CEU és a Debreceni Egyetem egyetemi tanára *Rendszerváltozás – közép-európai gazdaságok átalakulása* c. előadásában arra kereste a választ, hogy milyen kérdésselvetésekkel indult neki a közép-európai államok az átalakulásnak, s milyen főbb tendenciák rajzolódtak ki az elmúlt húsz évben. A rendszerváltozás időszakának alapvető kérdéseként fogalmazódott meg, hogy miként lehet megváltoztatni az egyes alrendszerek – gazdasági, politikai, oktatási, egészségügyi stb. – játékszabályait, a piaci és állami koordináció számára milyen teret lehet biztosítani. Az előadó fontosnak ítélte a Közép-Európa-fogalom tisztázását, s annak a kérdésnek a tárgyalását, hogy a közép-európai államok átalakulásának szereplői az Európai Unió szerepét miként ítélték meg ebben, mennyiben tekintettek rá egyfajta demokratikus horgonyként vagy inkább új típusú birodalomként értékelték. Az átalakulást alapvetően sikeresnek minősítve két főbb szakaszt különböztethetünk meg: az 1989–2002 közötti átalakulást és a 2002 utáni pályaelteréseket. Az első korszak jellemzőit az alábbiakban lehet összefoglalni az előadó szerint: az állami működés fenntartásában, az infláció stabilizálásában, a piacgazdaság különböző érdekcsoportok általi keretek között tartásában, a privatizáció lezárulásában, a külföldi működőtőke beáramlásában és exportteljesítmény növelő hatásában, a pénzügyi közvetítőrendszert tekintve egy erős bankrendszer kialakulásában és a tőzsde eljelentéktelenedésében. A 2002 utáni időszakban jelentős eltéréseket mutatnak a bejárt pályákat illetően a közép-európai országcsoportok: a jelentős növekedést, de az intézményrendszeri átalakulásban lassú tempót felmutató balti államok, az alacsony növekedési teljesítménnyel jellemezhető Szlovénia, Csehország és Lengyelország, valamint a külföld irányában igen nagy nyitottságot mutató Szlovákia és Magyarország. Végezetül a jövőre tekintve az alábbi főbb tényezőkre hívta fel az előadó a figyelmet: az EU fontossága túlértékelésének veszélyeire, a kormányzás mérete és minősége meghatározásának feladatára, a hosszú távú növekedési potenciálban rejlő bizonytalanságokra és a társadalmi tőke fontosságára.

Matolcsy György, a Magyar Gazdaságfejlesztési Intézet igazgatója *A gazdaság politikai mozgástere* címen tartotta meg előadását, felhívva a figyelmet arra, hogy nem csupán a rendszerváltozás huszadik, hanem a gazdasági világválság nyolcvanadik és a szociális piacgazdaság kialakításának hatvanadik évfordulójáról is megemlékezhetünk. A rendszerváltozás időszakának négy fő problémakörét emelte ki: a washingtoni konszenzus által támasztott korlátokat, a magyar gazdaság jelentős külföldi adóssághatárát, a német újraegyesítéstől való európai félelmek kedvezőtlen hatásait, illetve a jövőképet, a gazdasági stratégia hiányát, a demokratikus és piacgazdasági átmenet lehetőségeinek kibeszéltelenségét. A rendszerváltozáskor elvben meghirdetett német típusú szociális piacgazdaság helyett a gyakorlatban az angolszász liberálkapitalizmus irányába mozdult el a rendszer, s tulajdonképpen az elmúlt húsz év történetében három sokkterápiát is megélt Magyarország: 1991-ben az MNB-, a pénzügyi és a csódtörvény bevezetése formájában, 1995-ben a Bokros-csomag nyomán s végezetül a 2006. évi megszorító csomagok keretében. A rendszerátalakulás kapcsán arra hívta fel a figyelmet az előadó, hogy a korábbi keleti birodalmi struktúrából egy nyugati globalizációs struktúrába léptünk át, de mindkettőben jelentős külső konjunkturális tényezők függvénye a magyar gazdaság teljesítménye, illetve egy korábbi szocialista duális gazdaságból egy másik típusú duális gazdaságba érkeztünk el. Az átalakulás legjelentősebb deficitjének a munka alulértékelttségéből következően elveszett 1,4 millió munkahely tekinthető, mely foglalkoztatásdeficit-növekedéshez s ezen keresztül egyensúlyi problémákhoz vezetett. Az alacsony foglalkoztatottság viszont a gazdasá-

gon túlmutatató további deficitekhez is vezet: a humán és a társadalmi tőke leépüléséhez, a társadalmi mobilitás korlátozottságához s demokrácia-deficithez is.

Csanádi Mária plenáris előadása tulajdonképpeni folytatásaként *A globális válság hatása a kínai rendszer politikai átalakulására* c. szekció-előadásában először bemutatta, miként hatott a globális növekedés a kínai makrogazdasági növekedésre s ezen keresztül a transzformációs dinamikára, vagyis a visszahúzó pártállami szféra és a kibontakozó hálón kívüli szféra egymáshoz viszonyított irányára és sebességére, statisztikailag is elemelve a transzformációs dinamika eltéréseit időben és térben a prefektúrák szintjén. Másodsor arra tért ki, a globális gazdasági és pénzügyi válság hogyan hat közvetlenül a makrogazdasági teljesítményre és közvetetten a politikai átalakulásra. Véleménye szerint a gazdasági visszaesésből új típusú transzformációs dinamika előtérbe kerülése jósolható s felvázolhatóak a politikai átalakulás megindulásának lehetőségei és térbeli eloszlása.

Szántó Tamás közgazdász-gazdaságtörténész *Adósság és rendszerváltás* c. előadása felhívta a figyelmet arra, hogy a Magyarország legsúlyosabb problémájának tekinthető eladósodás nem értelmezhető anélkül, hogy ne kerülne terítékre hazánk 1971–1989 közötti eladósodása (eladósítása). Vizsgálat tárgyává teendő, hogy miképp történt meg, miszerint 11 milliárd dollár kamatfizetés és 22 milliárd dollárra duzzadó külső adósság mellett mindösszesen egymilliárd dollár nettó forrásbevonás történt 1973–1989 között. Magyarzatként szolgálhat-e erre a hetvenes évek két olajársokkjá, a petrodollárok által generált abnormis hitelbőség, az elszenvedett cserearány-veszteség, a Szovjetunióknak fizetett beruházási hozzájárulások értéke, a túlfűtött hazai nagyberuházások kivitelezése? Véletlen, elhibázott vagy tudatos gazdasági és politikai akciók sorozata vezetett mindehhez, mi volt a valóságos tétje a Nemzetközi Valutaalappal 1967 óta folytatott színtalpak mögötti tárgyalásoknak, melyek végül 1982-re a csatlakozáshoz vezettek? Hogyan vált az IMF által előírt gazdaságpolitika az MSZMP vezetői által elfogadott irányvonal részévé s mi volt a jelentősége az eladósodásnak a demokratikus berendezkedés és az új függőségi rendszer kialakítása szempontjából? Az előadás elsősorban a folyamat utolsó fázisát, az 1989–90-ben lezajlott végjátékot vette bonckés alá, az előadó többéves levéltári, egyetemi és televíziós archívumban eltöltött gazdaságtörténeti kutatómunkája eredményeinek tükrében, rávilágítva egyes fehér foltokra, az így felvázolható tények és összefüggések tükrében adható lehetséges értelmezésekre.

A gazdasági szekció utolsó előadásában Voszka Éva, a Pénzügykutató Zrt. tudományos főmunkatársa *Rendszerváltás és privatizáció* kapcsolatát mutatta be. Bemutatásra kerültek a magyarországi privatizáció főbb dilemmái és a folyamat fő jellegzetességei, majd a sikerek és kockázatok értékelése, a magánkézbe adásnak a jelenlegi válságban játszott szerepére tért ki az előadó. Véleménye szerint a magyar privatizáció alapja nem egységes, jól kidolgozott modell volt, hanem változókéony, instabil folyamat, a fő irány meghatározása csak utólagos rekonstrukció. A kialakult tulajdonosi szerkezet fő sajátosságaként az erős koncentráció és a külföldi tőke nagy szerepe emelhető ki, amelynek az elmúlt évtizedben alapvetően előnyei domináltak, a gazdasági és pénzügyi válság ugyanakkor ezen szerkezet kockázatait erősítette fel. Az előadó szerint ugyanakkor a magyar privatizáció kelet-közép-európai összehasonlításban nem bizonyult sajátos megoldásnak, a válság nyomán bekövetkező visszaesésben mutatkozó eltérések inkább az országok méretével és nyitottságával vannak szoros összefüggésben.

A politológiai/jogi szekció első előadója Laki László, az MTA Politikai Tudományok Intézete tudományos munkatársa volt, aki *Rendszerváltás, rendszerváltoztatás, avagy a*

„nagy átalakulás” címmel tartotta meg előadását. A 20. század eseményeit áttekintve az előadó kijelentette, hogy ez a korszak Magyarországon a rendszerváltások kora: 1919-ben, az 1940-es évek végén s az 1980/90-es évek fordulóján is sor került ilyen „nagy átalakulásra”, s felmerül a kérdés, hogy miért van szükség 30-40 évente a társadalmi, gazdasági, politikai rend totális átalakítására? Ha a világtörténelem eseményeivel párhuzamban szemléljük a magyar eseményeket, akkor láthatjuk, hogy Magyarországon a rendszerváltások mögött mindig világgazdasági korszakváltások álltak: az I. világháború alatt a szabadversenyes kapitalizmus válsága, a II. világháború után a szovjet tömb kialakulása, 1989–90-ben pedig a gazdasági paradigmaváltás és globalizáció hatásai munkáltak. A rendszerváltás problematikája hazánkban mindig kettős kihívásként jelentkezett: egyrészt választ kellett volna adni az ország addigi fejlődéséből következő problémákra, másrészt a világgazdaságban kialakuló trendekre is. A magyar politikai osztály feladata lett volna a harmonizáció, s bár 1989-ben azt hangoztatták, hogy a szocializmusról a piacgazdaságra térünk át, azonban ennek definiálása elmaradt, mint ahogy a kapitalizmus és a szocializmusé is. Továbbá mikor a jóléti kapitalizmus alternatíváját számba vették, akkor ezen modell Nyugat-Európában már a válság jeleit mutatta. A különböző folyamatok következményeként elmondható, hogy hazánkban kialakult egy félperifériás kapitalizmusvariáns: a magyar gazdaság továbbra is dezintegrált, duális maradt, a társadalom területileg fragmentálódott, életszínvonalát tekintve jelentősen polarizálódott és a munkaerőpiac szegmentálttá vált. Sajnos, 20 év alatt bebizonyosodott, hogy ez a variáns csak ebben a fragmentált, szétesett formában képes a társadalmat újratermelni. Ezt tekinthetjük akár a rendszer specifikus jellemzőjének is.

Kovács László Imre, a Szegedi Tudományegyetem Politológiai Tanszék egyetemi docense *Az új választási rendszer létrejötte és első próbája* címmel megtartott előadásában bemutatta, hogy az első szabad választásokat lebonyolító választási szisztémát 1989 nyarán, a nemzeti kerekasztal-tárgyalások során miként alakították ki a tárgyaló pártok közötti kompromisszum eredményeképpen. Az MSZMP és az Ellenzéki Kerekasztal pártjainak tárgyalásain a következő alternatívák jöttek szóba a választási rendszer kialakításánál: egyéni kerületi rendszer, listás, arányos rendszer, ezeknek valamilyen kombinációja. Az, hogy ezek közül melyik érvényesült végül, az a politikai pártok pillanatnyi érdekétől függött, nem arról volt szó, hogy lenne jó, kevésbé jó vagy rossz választási rendszer, melyik lett volna a demokratikusabb vagy Magyarország számára a megfelelőbb megoldás, hanem arról, hogy a választási rendszer a választási folyamat egyik önálló szereplője. Az előadó vizsgálat tárgyává tette az 1990-es választások eredményeit, három különböző típusú rendszer alapján – a főleg egyéni kerületekre alapozó rendszer, kevés kompenzációs, arányosító mandátummal, (melyet a tárgyalásokon főleg az SZDSZ és az MSZMP képviselt), az arányos listás, kevésbé torzító szisztéma (amelyet főleg a történelmi pártok: kisgazdák, kereszténydemokraták, szociáldemokraták támogattak) és a ténylegesen megvalósult, jelenleg is alkalmazott, vegyes rendszer (amely a fentiek kompromisszumaként alakult ki) alapul vételével. A tényleges eredményhez (3. verzió) képest, amikor a kormánykoalíció három pártja (MDF, kisgazdák, KDNP) a mandátumok körülbelül 60%-át szerezte meg, az 1. változat szerint egy majdnem 70%-os kormánytöbbség (ezen belül egyedül az MDF 57%-os eredményével) jött volna létre, a 2. verzió szerint pedig a három jobboldali párt nem tudott volna többséget alkotni. Figyelembe kell venni ugyanakkor, hogy a fenti három alternatívát bemutató elemzés az 1990. nyári támogatottságra vonatkozik, a tárgyalások során pedig az egy évvel korábbi közvélemény-kutatási eredményekre tudtak

támaszkodni, a helyzet azonban időközben gyökeresen megváltozott, hiszen az MSZMP 1989 nyarán 30% körüli relatív többségben volt, mellette az MDF 15%-on állt, az SZDSZ 5% körül mozgott. Ezek az adatok vezettek oda, hogy a pártok a legkisebb kockázat elvét alkalmazva kötöttek kompromisszumot a tárgyalásokon és döntöttek a jelenleg is alkalmazott „vegyes” választási rendszer mellett.

Löffler Tibor, a Politológiai Tanszék adjunktusa „*Módszerváltás? Rendszerváltás? Modeltváltás?*” – *Mítoszok és ellenmítoszok a rendszerváltásról* c. előadásában a rendszerváltás értelmezésének elmúlt 20 évben történt változását járta körül. Először a jobboldal rendszerváltás-értelmezését mutatta be, így a radikális tézisek szerint *nem ment végbe* (a) rendszerváltás, ezért azt el kell kezdeni, ha pedig mégiscsak volt, akkor azt végre *be kell fejezni*, avagy *új rendszerváltásra* van szükség. 1992-től Csurka István (és a későbbi MIÉP) zászlaja alatt gyülekeztek a „valódi” rendszerváltás hívei, újabban azonban már a Jobbik táborában kételkednek a rendszerváltás „valódiságában”. Orbán Viktor eleinte csak rendszerkorrekciót hirdetett meg: több *mint kormányváltás*, kevesebb *mint rendszerváltás* tézisével, de a politikai helyzet 2002 óta tartó elmérgesedése nyomán ma már a legnagyobb polgári párt kötelékén belül is megkérdőjelezzik a rendszerváltás valódiságát. Azok, akik a rendszerváltást így vagy úgy meg nem történtnek vagy értelmetlennek nyilvánítják, a húsz évvel ezelőtti átalakulást szimpla *módszerváltásnak* tekintik. Ezek után a baloldal rendszerváltás-értelmezéseit vette górcső alá az előadó, bemutatva, hogy tíz évvel a rendszerváltás után sok szocialista szilárd meggyőződésévé vált, miszerint az MSZP hajtotta végre a rendszerváltást, az SZDSZ-ben viszont azt gondolták, hogy a rendszerváltás programját ők találták fel, és ők voltak annak következetes hívei és motorja. Az MSZP meghirdette a *jóléti* rendszerváltás programját, amivel *lezárták* volna a rendszerváltás elhúzódozó folyamatát, az SZDSZ ezalatt a *rendszervisszaváltás* szándéka miatt támadta az Orbán-kormányt, miszerint annak politikai megnyilvánulásai a múlt rendszert idézik, mely tézist átvette Gyurcsány Ferenc is. Előadását végül Tellér Gyula idézetével zárta, miszerint „*a rendszerváltás rendszere megbukott*”, ugyanis a mérvadó körök torzszülöttet látnak húszéves nevelt gyermekükben.

A politológiai/jogi szekció zárásaként Révész Béla, az SZTE ÁJTK Politológiai Tanszékének tudományos munkatársa *A magyar–román kapcsolatok migrációs konfliktusai 1987–1989* c. előadásában bemutatta, hogy ezen időszakban a menekültügyi problémák szinte azonosnak tűntek a magyar–román viszony egészével, a menekülthullám eltakarni látszott a két ország kapcsolatának egyéb dimenzióit – pl. a falurombolás keltette feszültségeket. Ugyanakkor arról sem szabad megfeledkezni, hogy a magyar politikai vezetés számára kedvező lehetőséget nyújtott a reformszocialista ország alternatíváját reprezentálni a nyugati véleményformálók előtt a Romániából idemenekülők tömegeinek felmutatásával. E migrációs csoport kitérítette figyelmet vívott ki magának, a két, ugyanazon szövetségi rendszerhez tartozó ország között egyre feszültebbé váló nemzetközi, politikai és ideológiai diszkrpanciák a politikai vezetői szférán túl is állandósították a polémiait, a sajtó, a történettudomány, a formálódó magyarországi többpártrendszer egyaránt részese lett a két ország között dúló vitáknak. A legkülönbözőbb értelmezések, adatok, érvelések fogalmazódtak meg a Romániából Magyarországra érkezők számát, döntéseik motívumait illetően, az okok között feltüntetve a politikai üldözést, a nemzetiségi diszkriminációt, az egész lakosságot átfogó besűgőhálózatot, de köztudott volt a román lakosság életkörülményeinek alacsony szintje és romlása is. Elsősorban mégis a politikai motívumok voltak meghatározóak, nem csupán a távozók szándékaiban, hanem a magyar állam, a belügyi

hatóságok intézkedéseit, a magyarországi lakosság befogadási hajlandóságát illetően is. Az előadásban megvilágításra kerültek a politikai döntéshozatal és a titkosszolgálatok tevékenységének speciális irányai, a menekültprobléma kezelésének sajátos operatív módszerei, a magyar és a román diplomácia, hírszerzés és elhárítás több szinten zajló rejtett küzdelmei is, miközben a két ország szembesült a rendszer széthullásával is.

A társadalom/kultúra szekció nyitányaként Kulin Ferenc, a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar Klasszikus Magyar Irodalom Tanszék tanszékvezető egyetemi docense *A médiaháború frontvonalai* címmel tartott előadást. Az előzmények között bemutatásra került Aczél György kultúra- és médiapolitikájának, a megyei lapkiadó vállalatok privatizációjának szerepe, a Magyar Rádió és a Magyar Televízió Kerekasztal-tárgyalások idején érvényesülő irányítása és a média jogi szabályozásának a kétharmados törvények közé történő besorolása. A médiaháború első szakaszaként a médiatörvény előkészítéséről, az MDF és az MSZP együttműködéséről, Hankiss Elemér elnökségéről és Csurka István programjáról hallhattunk. A második szakasz vonatkozásában az MSZP pálfordulását s a médiatörvény-javaslat elbukását mutatta be az előadó, majd kitért a média-ügy körüli alkotmányjogi vitákra és politikai konfrontációkra (Hankiss Elemér felmentése, Antall József és Göncz Árpád vitája, alkotmánybírói állásfoglalás), illetve a Magyar Rádió és a Magyar Televízió Antall József halála utáni kézivezérlésére. Végezetül bemutatásra került a médiaháború mélyszerkezete: a népi-urbánus ellentét kiéleződése, a multinacionális gazdasági és pénzügyi érdekcsoportok reklámfelületekért folytatott harca, valamint a posztmodern kommunikációelméletek és a neoliberális technokrata-értelmiség egymásra találása.

Tamási Miklós, az Open Society Archive kreatív programfelelőse *A rendszerváltozás kutatásának új forrásai és módszerei* c. előadásában arról az internet-dokumentációs projektről beszélt, amely első ízben kísérli meg a magyar rendszerváltozásnak és előzményeinek az írásos és vizuális formában rendelkezésre álló forrásanyagát rendszerezni. A teljes körű és kereshető digitalizált anyag kronologikus sorrendben jelenik meg, mindig naponta frissül a húsz évvel ezelőtti nap anyagából. A források részben az archívum saját gyűjteményéből, részben pedig az együttműködő Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából, az MTI gyűjteményéből és a Magyar Országos Levéltárból származnak. A források rendkívül változatos típusúak, a hírtől egészen a televíziós riportokig, rádióműsor-átiratokig, valamint állambiztonsági operatív információk jelentéseikig terjednek. A korszakban még mind a magyar állambiztonság, mind a Szabad Európa Rádió aktív volt: előbbi a SZER magyar nyelvű adásairól készített átiratot, utóbbi pedig párhuzamosan a Kossuth rádió műsoráról, így most mindkét fennmaradt anyag a másik szervezet tükrében is vizsgálható. Ezenkívül nagyon fontos dokumentumok a magyar állambiztonság által a pártvezetés számára 1988/89-ben készített napi operatív információk jelentések, ez ugyanis a politikai elit legfontosabb információs forrásanyaga volt. Ezek mellett a korabeli MTV-Híradók és egyes dokumentumfilmek segítségével a korabeli hivatalos interpretációnak és dinamikájának megismerhetősége a lassan meginduló történeti-politikatudományi értelmezés folyamatát is széleskörűvé és plurálisá teheti, illetve az ismert és kevésbé ismert történeti dokumentáció széles közönség előtt való megnyitásával a társadalmi párbeszédet is elő kívánja segíteni.

Jancsák Csaba, az SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar tanársegéde '88–89 – *a felsőoktatás világa: a hallgatók mint a rendszerváltás katalizátorai* címmel tartotta meg a szekció záró előadását. A hallgatói mozgalmak kiteljesedésének tükrében vizsgálta az

1988/89-es eseményeket, tekintettel arra, hogy a nyolcvanas évek végén (1986-tól) kezdtek Magyarország legnagyobb egyetemlein (Szeged, ELTE, Pécs, Debrecen) a hallgatói autonómiát és tanszabadságot követelő akciókat, megmozdulásokat szervezni. Az előadás során a szervezetelmélet általános fejlődéselméletét és az 1976 és 1989 közötti, központilag kezdeményezett, a felsőoktatást mint rendszert elszigetelni kívánó politika hatásait ismerhettük meg, mint a hallgatói önszerveződés fő motivációit. A nyolcvanas évek felsőoktatásban is kibontakozó válságát a hetvenes évek végétől kialakuló szakmai műhelyek igen hamar felismerték, 1988-ra pedig sikeresen aktivizálták a hallgatók jelentős részét. Így kerülhetett sor 1988 őszén országsszerte olyan sztrájkokra és fórumokra, amelyek már alapvető politikai kérdéseket is felvetettek és egyik legfontosabb eszközei voltak a kialakuló társadalmi párbeszédnek. Az egyetemi törekvések legfontosabb felvállalt történeti legitimációs gyökere pedig éppen az 1956 őszi megalakult MEFESZ-szerveződés volt. Így tehát – 1956-hoz hasonlóan – a diákmozgalmak 1989-ben is nagyon fontos elemei voltak a politikai eseménysornak. Az előadást a különböző egyetemek mozgalmairól tudósító Híradó-felvételek illusztrálták.